فصل‌نامه راهبردهای آموزش
دوره ۵، شماره ۱، بهار ۱۳۹۱
صفحات: ۸-۱

Iranian Quarterly of Education Strategies
Vol. 5, No. 1, Spring 2012
Pages: 1-8

پژوهشی

طراحی الگوی برنامه‌ریزی درسی با رویکرد کاهش تهدیدات نرم

احمد کلاهدوزی* *MSc*، مریم بهرامیان[۱] *MSc*

*مرکز پژوهش تعلیم و تربیت، دانشکده فرهنگی و اجتماعی، دانشگاه جامع امام حسین(ع)، تهران، ایران
[۱]گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران

چکیده

اهداف: آموزش و پرورش از طریق کارکردهای خود، می‌تواند تهدیدات نرم علیه کشور را کاهش داده و موجبات افزایش قدرت نرم را فراهم آورد. این پژوهش با هدف طراحی الگوی برنامه‌ریزی درسی که با توسعه قدرت نرم، کاهش تهدیدات نرم علیه کشور را موجب شود، انجام شد.

روش‌ها: این مطالعه توصیفی- تحلیلی و اکتشافی در سال ۱۳۹۰ با استفاده از بررسی اسنادی و کتابخانه‌ای و تکنیک‌های بارش ذهنی نظرسنجی و بحث گروهی انجام شد. جامعه آماری، کارشناسان برنامه‌ریزی درسی وزرات آموزش و پرورش و اساتید متخصص حوزه علوم تربیتی در دانشگاه‌های تهران بودند. نمونه‌گیری به‌روش هدفمند طبقه‌ای در دو طبقه انجام شد و ۸۰ نفر برای انجام مطالعه انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه محقق‌ساخته استفاده شد. داده‌ها با توجه به سئوالات پژوهش و با استفاده از روش‌های آمار توصیفی و آمار استنباطی مانند تحلیل عاملی، تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌ها: پس از انجام تحلیل عاملی، الگوی مورد نظر در ۶ بعد "دینی، فلسفی و ارزشی"، "سیاسی- امنیتی"، "اقتصادی"، "اجتماعی"، "روان‌شناختی" و "مدیریت برنامه‌ریزی درسی"، ۱۶ مولفه و ۷۱ شاخص نمود پیدا کرد.

نتیجه‌گیری: حفظ و گسترش ارزش‌های اسلامی، حفظ و تامین منافع و نیازهای سیاسی- امنیتی، اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی از مهم‌ترین اهداف و ارزش‌هایی قلمداد می‌شوند که تهدید علیه آنها، تهدید علیه امنیت ملی به حساب می‌آید و از جمله اقداماتی که می‌توان در این زمینه انجام داد، ایجاد تغییراتی در برنامه‌ریزی درسی مدارس و دانشگاه‌ها و سوق‌دادن آنها به سمت افزایش قدرت ملی و در نهایت کاهش تهدیدات نرم است.

کلیدواژه‌ها: تهدید نرم، قدرت نرم، آموزش و پرورش، برنامه‌ریزی درسی

Designing curriculum pattern with reducing of soft threats approach

Kolahdoozi A.* ***MSc*****, Bahramian M.**[1] ***MSc***

*Education Research Center, Faculty of Culture & Society, Imam-Hossein Comprehensive University, Tehran, Iran
[1]Department of Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences & Psychology,
Shahid-Chamaran University, Ahvaz, Iran

Abstract

Aims: The education system can reduce the soft threats against countries and provide a base for the improvement of soft power. The purpose of this study was to provide a basic theoretical model of lesson planning that can increase the soft power and reduce the soft threats against the Islamic Republic of Iran.

Methods: This descriptive-analytical and exploratory study was performed in 2011 through document and library research, brain storming, census and group discussion. The study population consisted of the educationalists of the Ministry of education and the educational sciences professors of Tehran universities. Stratified purposeful sampling was done in two stratifications and 80 people were selected for the study. Data were collected by a researcher-made questionnaire. Data analysis was carried out according to the research questions by descriptive statistics and inferential statistical methods such as factor analysis.

Results: After factor analysis, the desired pattern showed to have 6 "religious, philosophical and value", "political-security", "economic", "social", "psychological" and "curriculum management" dimensions, 16 components and 71 indicators.

Conclusion: Maintaining and promoting the Islamic values, maintaining and providing the political and security, economic, social and psychological needs and interests are among the most important goals and values that threats against them are considered as threats against national security. Among the measures that can be taken in this field is making changes in the curriculum of schools and universities and leading toward national power and ultimately reduction of soft threats.

Keywords: Soft Threats, Soft Power, Education, Lesson Planning

نویسنده مسئول: احمد کلاهدوزی. تمام درخواست‌ها باید به نشانی kolahdooziahmad@yahoo.com فرستاده شوند.

دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۱۰/۶ پذیرش مقاله: ۱۳۹۰/۱۲/۲۲

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-14]

مقدمه

وقتی به‌صورت تدریجی و نامحسوس، ادراک مردم در مورد دغدغه‌ها صیانت می‌شود یا هنگامی که اعضای جامعه بسان شبکه اخلاقی، از بروز اختلال ممانعت می‌کنند، در جامعه نوعی امنیت نرم برقرار است. امنیت نیاز ضروری زندگی بشری است که ایجاد آن تابعی است از شناسایی، تقویت و به‌کارگیری سرمایه اجتماعی و به حل و رفع دغدغه‌های واقعی یا ذهنی جامعه معطوف است. هرچند امنیت خواست مردم و جامعه است، ولی کارگزار و ذینفع نهایی آن حکومت است که می‌کوشد پس از اطمینان خاطر نسبت به آرامش و ایمنی در جامعه، به تنظیم مناسبات فراملی بپردازد. این مهم، یعنی ایجاد امنیت و رفع تهدیدات وارد به جامعه و افراد، دربرگیرنده ویژگی‌های خاصی است که مهم‌ترین آن، قدرت نرم و عدم تهدید، به‌ویژه تهدیدات نرم است. در تهدید نرم برخلاف جنگ سخت، طیف وسیعی از جامعه در ابعاد فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مورد هجمه قرار می‌گیرند. لذا در چنین شرایطی حفظ و گسترش قدرت نرم از اهداف راهبردی کشورها است و کشورها برآنند تا با بهره‌گیری از قدرت نرم، جایگاه و موقعیت خود را در نظام بین‌الملل، ارتقا بخشند. در این عرصه آموزش و پرورش، به‌عنوان یکی از سازمان‌های تولیدکننده قدرت نرم در جمهوری اسلامی، می‌تواند نقش ممتازی در مقابله با تهدیدات نرم دشمنان و افزایش امنیت کشور داشته باشد.

در سال‌های پایانی جنگ سرد، اولین پروژه براندازی نرم در لهستان و با رهبری *لخ والسا* در جنبش کارگری این کشور تحقق یافت و با فروپاشی شوروی و یوگسلاوی و چند کشور دیگر اروپای شرقی، براندازی نرم به پارادایم جدیدی در حوزه قدرت و امنیت تبدیل شد. در این سال‌ها، مفاهیمی در گفتمان امنیت ملی کشورها وارد شد که تفاوت ماهوی و شکلی عمیقی با گفتمان‌های پیشین داشت. زیرا آنچه که قدرت حفاظتی یا تهدیدزدایی برای امنیت ملی کشورها محسوب می‌شد، بیشتر از مفهوم قدرت سخت و سازوکارهای آن مانند، قدرت نظامی، قدرت تهاجمی، قدرت تخریبی و کیفیت جنگ‌افزارهای نظامی، نوع جنگ‌افزارها، قدرت برد و غیره ناشی می‌شد. اما تحولات صدرالذکر نشان داد آنچه که موجب سرنگونی این دولت‌ها شد، جنگ نرم است نه جنگ سخت. جنگ نرم و به تبع آن تهدید نرم، مجموعه اقداماتی است که باعث دگرگونی هویت فرهنگی و الگوی رفتاری مورد قبول یک نظام سیاسی می‌شود. "تهدید نرم" نوعی سلطه در ابعاد سه‌گانه حکومت، اقتصاد و فرهنگ است که از طریق استحاله الگوی رفتاری در این حوزه‌ها، ایجاد شده و نمادها و الگوهای نظام سلطه جایگزین آنها می‌شود. با این نگرش تمامی تحولاتی که موجب شود تا اهداف و ارزش‌های حیاتی یک نظام سیاسی به خطر افتاده یا باعث ایجاد تغییر و دگرگونی اساسی در عوامل تعیین‌کننده هویت ملی و دینی یک کشور شود، "تهدید نرم" به شمار می‌رود [۱]. *الیاسی* در نوشتاری تحت عنوان ماهیت و ابعاد تهدید نرم، تهدید نرم را این‌گونه تعریف می‌نماید: "منظور از تهدید نرم، طیف وسیعی از کنش‌ها و اقدامات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است که کشورهای برخوردار از فناوری ارتباطی برتر از آنها برای تحمیل غیرمستقیم اراده خویش بر دیگران استفاده می‌کنند" [۲]. *فازیو* در تعریف با منظر برنامه‌ای، تهدید نرم را نوعی "تلاش برنامه‌ریزی‌شده برای بهره‌گیری از ابزارها و روش‌های تبلیغی، رسانه‌ای سیاسی و روان‌شناختی برای تاثیرنهادن بر حکومت‌ها، گروه‌ها و مردم کشورهای خارجی به‌منظور تغییر نگرش‌ها، ارزش‌ها و رفتارهای آنان" می‌داند [۳]. *ژوزف نای* تهدید نرم را "استفاده یک کشور از قدرت نرم برای دستکاری افکار عمومی کشور آماج، تغییر ترجیحات، نگرش‌ها و رفتارهای سیاسی آنان" می‌داند [۴]. تهدید نرم دارای ابعاد متفاوتی است و بسیاری از محققان و مولفان به سه بُعد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی آن اشاره کرده‌اند [۱، ۲، ۴، ۵]. در حوزه اجتماعی عاملان تهدید در پی آن هستند تا بر وفاق و انسجام اجتماعی مردم جامعه، الگوهای رفتاری، دلبستگی ملی، هویت جمعی و سرمایه اجتماعی خدشه وارد نمایند. در بُعد فرهنگی که مهم‌ترین بُعد تهدید نرم است، فقدان یا مخدوش‌شدن فرهنگ، هنجارها، هویت ملی، آداب و رسوم، سنت‌ها و ارزش‌های ملی و به تبع آن شیوه زندگی، یکپارچگی و وحدت ملی و زمینه‌های تهدیدات داخلی و حتی شکل‌گیری تهدیدات سخت‌افزاری و حمله‌های نظامی را فراهم آورند. عاملان تهدید در پی آن هستند تا با بهره‌گیری از سازوکارها و روش‌های فرهنگی بر ارزش‌های بنیادی جامعه (ارزش‌های خدامحوری، ایثار، دشمن‌ستیزی، عدالت‌خواهی، ستم‌گریزی، آزادگی، علم‌گرایی، نوع‌دوستی، پرهیزگاری، راستی و صداقت، شجاعت و جز آن)، نگرش‌های پایه (نظیر نگرش به بیگانگان، نگرش‌های سیاسی، نگرش به نوع حکومت، نگرش به نوع روابط اجتماعی و جز آن)، ترجیحات اساسی (نظیر ترجیحات اخلاقی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و غیره)، آداب و رسوم، منش و رفتار اجتماعی، تاثیر بگذارند و آن را دستخوش تغییر قرار دهند. سومین بُعد تهدید نرم که اکثر محققان به آن اشاره کرده‌اند، بُعد سیاسی است. هر نظام سیاسی برای حفظ و بقای خود، نیازمند ثبات سیاسی و انسجام ملی است. در حالی که عاملان تهدید نرم در پی آن هستند از طریق ثبات‌زدایی، نامشروع‌سازی و ناکارآمدساختن نظام سیاسی، دگرگونی الگوی مشارکت و ایجاد بحران‌های پنج‌گانه شامل بحران هویت (برانگیختن شکاف‌های قومی، نژادی، مذهبی و نبود عوامل پیونددهنده هویت‌های فرو ملی، تحریف و تحقیر تاریخی و افتخارات ملی در کشور)، بحران مشروعیت (ایجاد شکاف بین مردم و رهبران، نبود حمایت مردمی و مشروعیت بخشی به تصمیمات رهبران و شکل‌گیری نافرمانی‌های مدنی)، بحران مشارکت (انگیزه‌زدایی و دلسردکردن مردم برای حضور در عرصه‌های تعیین‌کننده کشور) و بحران توزیع (توزیع نامناسب ثروت، شان اجتماعی و امنیت) موجبات ایجاد تهدیدات نرم را فراهم آورند [۱، ۲، ۴، ۵، ۶]. علاوه بر سه بُعد اجتماعی، فرهنگی و سیاسی تهدید نرم، می‌توان به ابعاد اقتصادی و نظامی نیز اشاره کرد. ثبات‌زدایی، ناکارآمدساختن نظام سیاسی و ایجاد بحران درست است

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-14]

که از طرف دشمن طراحی می‌شود، ولی می‌توان به دلیل ضعف ساختاری و عدم تحقق اهداف نهادهای موثر و اساسی و نبود ارتباط و تعامل منطقی بین آنها، نوعی هم‌افزایی در تعامل با دشمن ایجاد کند که تقویت این نهادهای اساسی مانند خانواده، آموزش و پرورش، اقتصاد و سیاست و به‌ویژه نقش راهبردی مذهب، می‌تواند مورد توجه و بررسی محققانه اندیشمندان قرار گیرد [۵]. به دلیل اهمیت آموزش و پرورش عمومی و آموزش عالی، می‌توان آن را به‌عنوان یک عامل و نهاد عظیم و درت عامل با دیگر نهادها از جمله سیاست و امنیت ملاحظه نمود. بدیهی است در هر جامعه، دامنه آموزش و پرورش از چارچوب نظام تعلیم و تربیت رسمی فراتر می‌رود و به‌طور آشکار یا نهان و از راه تاثیرات متقابل، در کل نظام اجتماعی نفوذ می‌کند. دین، حکومت، اقتصاد، آموزش و پرورش و خانواده پیوسته با یکدیگر کنش و واکنش متقابل دارند. آموزش و پرورش به دلیل تاثر عمیق و پردامنه آن، مورد توجه و استفاده سایر نهادهای اجتماعی است. نهاد دین، به‌منظور القا و اشاعه باورهای دینی به مدارس و برنامه‌های آموزشی آنها متوسل می‌شود و حکومت درصدد آن است که از طریق آموزش و پرورش رسمی، به همنوایی اجتماعی و وحدت ملی یا سیاسی دست یابد [۷].

آموزش و پرورش از طریق کارکردهای خود، از جمله جامعه‌پذیری، انتقال فرهنگ، گزینش و تخصیص، پرورش و رشد شخصی، یگانگی اجتماعی، نظارت اجتماعی، نوآوری و تغییر، پرورش سیاسی و سرمایه‌گذاری [۷]، می‌تواند تهدیدات نرم علیه کشور را کاهش داده و موجبات افزایش قدرت نرم را فراهم آورد. از آنجا که انتقال و بازآفرینی فرهنگی از کارکردهای مهم آموزش و پرورش است، لذا هرچه آموزش و پرورش در این زمینه موفق‌تر عمل نماید، افرادی را پرورش خواهد داد که ضمن حفظ میراث فرهنگی، ارزش‌ها و عقاید خود به رشد و بالندگی آنها نیز همت می‌گمارند و به تولید محصولات فرهنگی اقدام می‌نمایند و بدین ترتیب موجبات افزایش قدرت نرم کشور را فراهم می‌آورند. از طرف دیگر جامعه‌ای که به فرهنگ، سنت‌ها و ارزش‌های خود افتخار می‌کند و اساطیر ملی و مذهبی خود را به‌خوبی می‌شناسد، هویت فرهنگی و دینی خود را شناخته و حفظ می‌کند کمتر تحت تاثیر تهدیدات نرم کشورهای دیگر قرار می‌گیرد. آموزش و پرورش با کارکرد خود در زمینه رشد و تعالی اجتماعی، افراد آگاهی را پرورش خواهد داد که در فعالیت‌های اجتماعی مشارکت دارند، به حفظ یکپارچگی و انسجام اجتماعی کمک می‌کنند، به ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی احترام می‌گذارند [۷]. این کارکرد آموزش و پرورش در قدرت نرم جامعه تاثیر به‌سزایی دارد، هرچه قدرت انسجام ملی یک جامعه یا گروه بیشتر باشد، آن جامعه و گروه از قدرت نرم بیشتری برخوردارند و بیشتر قادرند دشمنان خویش را تهدید کنند [۸]. به زعم *فوکویاما* سرمایه اجتماعی نیز یکی از عناصر اصلی قدرت است. منظور او از سرمایه اجتماعی نوعی قرارداد غیررسمی است که افراد جامعه را ملزم می‌سازد تا برای تحقق اهداف کلان جامعه خویش با یکدیگر همکاری کنند و موانع را از میان بردارند [۹]. همچنین نظام آموزش و پرورش یکی از کارگزاران مسئول در فرآیند پرورش سیاسی است. پرورش سیاسی اشاره می‌کند به فرآیندی که از طریق آن، افراد جامعه، نگرش‌ها و احساسات مربوط به نظام سیاسی و نقش خود را در آن کسب می‌کنند. آموزش و پرورش در تربیت نظامی دانش‌آموزان سهم به‌سزایی دارد. *نای* نیز بیان می‌کند یک نیروی نظامی خوب‌اداره‌شده می‌تواند به‌عنوان منبعی از جذابیت به‌شمار آید، برای مثال همکاری‌های نظامی– نظامی و برنامه‌های آموزشی نظامی می‌تواند شبکه‌های بین‌المللی را ایجاد کند که قدرت نرم کشور را افزایش می‌دهد [۱۰].

تجربه جمهوری اسلامی ایران نشان داده که با بهره‌مندی از قدرت نرم است که می‌توان نسبت به دفع تهدیدات بزرگی چون جنگ تحمیلی، در عین کمبودها و ضعف‌های مادی و عزم بین‌المللی بر ضد ایران اقدام نمود. قدرت نرم محصول برآیند تصویرسازی مثبت، ارایه چهره موجه از خود، کسب اعتبار در افکار عمومی داخلی و خارجی و قدرت تاثیرگذاری غیرمستقیم توام با رضایت بر دیگران است و با نیت ایجاد جذابیت برای خود یا تنظیم اولویت‌های طرف مقابل به وسیله ابزارهایی مانند فرهنگ، انتقال ارزش‌ها و نهادهای اجتماعی و از طریق دیپلماسی عمومی اعمال می‌شود [۱۱]. آموزش و پرورش که موجد پیدایش فکر، انتقال، نشر و پرورش آن در بین جوانان است، از عوامل سازنده قدرت نرم در هر کشوری است که به تبع ضعف و سستی در آرمان‌ها، مقاصد، ساختار، تکنولوژی و به‌ویژه برنامه‌ریزی و طراحی می‌تواند منافع ملی را به‌شدت تهدید نماید و با تربیت نیروهای ناکارآمد و غیربومی به توسعه تهدید نرم علیه ملت یاری رساند.

میرآشتیانی [۱۲]، *امام‌جمعه* و *مولایی‌نژاد* [۱۳]، *آقازاده* [۱۴]، *مرزوقی* [۱۵] و *مهرمحمدی* [۱۶] گزارش می‌دهند که مواردی مانند فقدان بهره‌گیری از آرای نظریه‌پردازان تربیتی و اصلاح آموزش و پرورش، توجه بیش از حد به اهداف شناختی در مقایسه با اهداف عاطفی و عملکردی، نامناسب‌بودن شکل ظاهری کتاب‌های دینی و جذاب‌نبودن متون دینی، اجباری و الزامی‌کردن مراسم مذهبی، وجود رویکردهای علم‌ستیز در برنامه‌های تربیت دینی، ابهام، اختلاف و سردرگمی در تلقی از دین و دینداری در تهیه و تدوین اهداف تربیتی، تاثیر آسیب‌های فرهنگی مانند ازخودبیگانگی فرهنگی بر فرآیند تدوین اهداف و برنامه‌های تربیت دینی، فقدان توجه به اثرات تربیتی و روحی برنامه‌های آموزش دینی، فقدان توجه و حساسیت نسبت به پیامدهای سوء کاهش معنویت در زندگی فردی و خانوادگی دانش‌آموزان، ابهام در ارتباط میراث فرهنگی و فلسفه تعلیم و تربیت با تربیت دینی، تحولات اجتماعی و اقتضائات فرهنگی و اجتماعی منطقه‌ای دانش‌آموزان، فقدان آموزه‌های مناسب در جهت رشد و تقویت جامعه‌پذیری و اجتماعی‌شدن دانش‌آموزان با عنایت به الگوها و دستورات تربیت دینی، ایجاد تعارض ناشی از تعامل ارزش‌های فرهنگ غرب با ارزش‌ها و مفاهیم فرهنگ دینی، فراهم‌نکردن فرصت

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-14]

مناسب برای رشد اجتماعی و سیاسی دانش‌آموزان، عدم احساس تعلق به هویت ملی، عدم توجه متعادل به عناصر و مولفه‌های هویت ملی، عدم توجه به وحدت ملی، عدم هماهنگی محتوای کتاب‌های درسی با اهداف آموزش و پرورش و اهداف کتاب‌های درسی در مورد هویت ملی همسو از جمله آسیب‌های موجود در نظام برنامه‌ریزی درسی کشور است که منجر به توسعه تهدیدات نرم می‌شود و راه را برای هجمه فرهنگی غرب هموار می‌سازد.

این مقاله با هدف طراحی الگوی برنامه‌ریزی درسی که با توسعه قدرت نرم به کاهش تهدیدات نرم علیه کشور منجر شود، انجام شد.

روش‌ها

این مطالعه توصیفی- تحلیلی و اکتشافی با استفاده از بررسی اسنادی و کتابخانه‌ای و تکنیک‌های بارش ذهنی نظرسنجی و بحث گروهی انجام شد. جامعه آماری، کارشناسان برنامه‌ریزی درسی وزارت آموزش و پرورش و اساتید متخصص حوزه علوم تربیتی در دانشگاه‌های تهران بودند. نمونه‌گیری به‌روش هدفمند طبقه‌ای در دو طبقه انجام شد و ۸۰ نفر برای انجام مطالعه انتخاب شدند.

برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه محقق‌ساخته استفاده شد. این پرسش‌نامه شامل ۶ بُعد اصلی "دینی، فلسفی و ارزشی" (۱۱ سئوال؛ α=۰/۹۴)، "سیاسی- امنیتی" (۲۰ سئوال؛ α=۰/۹۷)، "اقتصادی" (۹ سئوال؛ α=۰/۹۵)، "اجتماعی" (۶ سئوال؛ α=۰/۹۴)، "روان‌شناختی" (۱۱ سئوال؛ α=۰/۹۶) و "مدیریت برنامه‌ریزی درسی" (۱۴ سئوال؛ α=۰/۹۵) و هر بُعد اصلی متشکل از تعدادی مولفه فرعی و شاخص بود. پس از اجرای مقدماتی و مصاحبه با چند تن از متخصصان حوزه تعلیم و تربیت و استفاده از پیشنهادات اصلاحی ایشان، گویه‌های ناهمبسته حذف شدند. به این ترتیب فرم نهایی پرسش‌نامه در قالب ۶ بُعد اصلی، ۳۱ مولفه فرعی و ۷۱ شاخص تهیه شد و پایایی آن با روش آلفای کرونباخ مورد تایید قرار گرفت.

برای تعیین مولفه‌ها و شاخص‌های کاهش تهدیدات نرم در طراحی الگوی برنامه‌ریزی درسی از روش تحلیل عاملی داده‌ها استفاده شد.

نتایج

عامل هستی‌شناسی (درصد واریانس تبیین‌شده=۴/۵۴۳؛ درصد واریانس تراکمی=۴۱/۲۹۶؛ مقادیر ویژه=۴۱/۲۹۶) که مهم‌ترین شاخص آن "شناخت و تقویت ایمان به اصول و مبانی اسلام" بود و عامل ارزش‌ها و باورهای دینی (درصد واریانس تبیین‌شده=۳/۶۱۰؛ درصد واریانس تراکمی=۷۴/۱۱۶؛ مقادیر ویژه=۳۲/۸۲۰) که مهم‌ترین شاخص آن "شناخت انواع معرفت شامل تجربی، عقلی، شهودی، وحیانی و اجتهادی با تاکید بر معرفت وحیانی به‌عنوان معتبرترین نوع معرفت" بود در بُعد "دینی، فلسفی و ارزشی" قرار گرفتند (جدول ۱).

عامل کاهش تهدیدات (درصد واریانس تبیین‌شده=۶۲/۷۵۸؛ درصد واریانس تراکمی=۳۲/۶۵۴؛ مقادیر ویژه=۶/۵۳۱) که مهم‌ترین شاخص آن "ایجاد شناخت نسبت به ماهیت، اهداف و دستاوردهای انقلاب اسلامی" بود، عامل افزایش قدرت نرم (درصد واریانس تبیین‌شده=۷۳/۶۶۳؛ درصد واریانس تراکمی=۳۱/۶۳۴؛ مقادیر ویژه=۶/۳۲۷) که مهم‌ترین شاخص آن "تقویت حس وطن‌دوستی" بود و عامل ارتقای دانش و بینش سیاسی (درصد واریانس تبیین‌شده=۱۲۴/۷۹؛ درصد واریانس تراکمی=۱۴/۸۳۵؛ مقادیر ویژه=۲/۹۶۷) که مهم‌ترین شاخص آن "ارتقای بینش سیاسی براساس اصل ولایت فقیه در زمینه‌های مختلف جهت مشارکت آگاهانه در سرنوشت سیاسی کشور" بود، در بُعد "سیاسی- امنیتی" قرار گرفتند (جدول ۱).

عامل اشتغال و بازار کار (درصد واریانس تبیین‌شده=۲/۷۵۴؛ درصد واریانس تراکمی=۳۰/۵۹۹؛ مقادیر ویژه=۳۰/۵۹۹) که مهم‌ترین شاخص آن "شناخت مبانی علم اقتصاد (تولید، توزیع و مصرف)" بود، عامل کارآفرینی گروهی (درصد واریانس تبیین‌شده=۲/۶۸۷؛ درصد واریانس تراکمی=۶۰/۴۵۵؛ مقادیر ویژه=۲۹/۸۵۶) که مهم‌ترین شاخص آن "پرورش روحیه کارآفرینی" بود و عامل وجدان کاری اسلامی (درصد واریانس تبیین‌شده=۲/۳۸۳؛ درصد واریانس تراکمی=۷۶/۹۲۸؛ مقادیر ویژه=۲۶/۴۷۳) که مهم‌ترین شاخص آن "پرورش روحیه حراست از اموال عمومی و ثروت ملی" بود، در بُعد "اقتصادی" قرار گرفتند (جدول ۲).

عامل تعامل موثر اجتماعی (درصد واریانس تبیین‌شده=۳/۰۶۳؛ درصد واریانس تراکمی=۵۱/۰۴۵؛ مقادیر ویژه=۵۱/۰۴۵) که مهم‌ترین شاخص آن "پرورش روحیه خدمت‌رسانی به مردم" بود و عامل رعایت تکالیف اسلامی (درصد واریانس تبیین‌شده=۲/۱۲۶؛ درصد واریانس تراکمی=۸۶/۴۸۶؛ مقادیر ویژه=۳۵/۴۴۱) که تنها شاخص آن "شناخت تکالیف دینی در امور فردی، بین فردی و مقدسات دینی" بود در بُعد "اجتماعی" قرار گرفتند (جدول ۲).

عامل مهارت‌های شناختی (درصد واریانس تبیین‌شده=۳/۵۲۰؛ درصد واریانس تراکمی=۳۲/۰۰۰؛ مقادیر ویژه=۳۲/۰۰۰) که مهم‌ترین شاخص آن "توانایی کسب دانش در مورد آموزه‌های دینی" بود، عامل مهارت خودارزیابی (درصد واریانس تبیین‌شده=۲/۴۵۰؛ درصد واریانس تراکمی=۸۴/۹۶۷؛ مقادیر ویژه=۲۲/۲۷۵) که مهم‌ترین شاخص آن "شناخت روش‌های اصلاح رفتار" بود و عامل بهداشت جسمی- روانی (درصد واریانس تبیین‌شده=۳/۳۷۶؛ درصد واریانس تراکمی=۶۲/۶۹۲؛ مقادیر ویژه=۳۰/۶۹۱) که مهم‌ترین شاخص آن "ایجاد بهداشت روانی با فراهم‌ساختن شرایط مناسب" بود، در بُعد "روان‌شناختی" قرار گرفتند (جدول ۲).

عامل ورودی (درصد واریانس تبیین‌شده=۳/۳۷۵؛ درصد واریانس تراکمی=۶۲/۸۶۲؛ مقادیر ویژه=۲۴/۱۱۰) که مهم‌ترین شاخص آن "نیازسنجی و انجام مطالعات تطبیقی" بود، عامل فرآیند (درصد واریانس تبیین‌شده=۵/۴۲۵؛ درصد واریانس تراکمی=۳۸/۷۵۲؛ مقادیر ویژه=۳۸/۷۵۲) که مهم‌ترین شاخص آن "نظارت و مراقبت از برنامه

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-14]

درسی" بود و عامل نتایج (درصد واریانس تبیین‌شده=۲/۰۲۴؛ درصد واریانس تراکمی=۷۷/۳۲۱؛ مقادیر ویژه=۱۴/۴۵۹) که مهم‌ترین شاخص آن "ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان" بود، در بُعد "مدیریت برنامه‌ریزی درسی" قرار گرفتند (جدول ۲).

جدول ۱) عوامل مربوط به ابعاد "دینی، فلسفی و ارزشی" و "سیاسی- امنیتی"

بُعد	عامل	شاخص	بار عاملی
دینی، فلسفی و ارزشی	هستی‌شناسی	پرورش روحیه پذیرش حاکمیت مطلق خداوند بر جهان و انسان	۰/۸۳۴
		شناخت و تقویت ایمان به اصول و مبانی اسلام	۰/۸۴۴
		پرورش روحیه حقیقت‌طلبی	۰/۶۲۸
		کرامت ذاتی انسان	۰/۷۷۸
		دوبعدی‌بودن انسان (بُعد مادی و بُعد معنوی)	۰/۴۹۷
	ارزش‌ها و باورهای دینی	شناخت انواع معرفت (تجربی، عقلی، شهودی، وحیانی و اجتهادی) با تاکید بر معرفت وحیانی به‌عنوان معتبرترین نوع	۰/۹۱۶
		پرورش روحیه عدالت‌خواهی	۰/۷۱۵
		شناخت، پرورش و هدایت ذوق و استعدادهای مختلف هنری و زیبایی‌شناسی	۰/۶۱۲
		رشد فضایل اخلاقی براساس احکام اسلامی	۰/۸۹۵
		تقویت اعتقاد نسبت به رعایت حجاب و ظواهر اسلامی	۰/۷۸۵
		شناخت ارزش‌ها با دیدگاه ثابت‌بودن آنها (مطلق سلسله مراتبی و عینی‌اند؛ ارزش‌های معنوی بالاتر از بقیه هستند)	۰/۷۲۴
سیاسی- امنیتی	کاهش تهدیدات	پرورش اعتقاد نسبت به فصل‌الخطاب قراردادن تدابیر و مواضع ولی فقیه	۰/۶۸۹
		ایجاد شناخت نسبت به اصول و مبانی ولایت فقیه	۰/۵۶۴
		پرورش روحیه اتحاد اسلامی بین مسلمانان	۰/۸۶۲
		ایجاد روحیه اعتماد نسبت به رهبران	۰/۷۸۲
		ایجاد آشنایی با روش‌های تهدید نرم و راه‌های مقابله با آنها	۰/۷۸۰
		ایجاد شناخت نسبت به ماهیت، اهداف و دستاوردهای انقلاب اسلامی	۰/۹۰۸
		پرورش روحیه پاسداری از استقلال همه‌جانبه کشور	۰/۸۰۷
		پرورش روحیه جهادی در بین افراد جامعه	۰/۸۷۷
		توجه به مقوله دشمن‌شناسی	۰/۶۶۷
		پرورش توانایی استفاده و برخورد درست با منابع اطلاعاتی (اینترنت، ماهواره و رسانه‌های مکتوب)	۰/۷۹۷
	افزایش قدرت نرم	جلب احترام و دوستی با سایر ملل	۰/۶۲۲
		تقویت فناوری‌های پیشرفته (علوم هوا و فضا، نانوتکنولوژی، بیوتکنولوژی، بیوشیمی، الکترونیک و غیره)	۰/۷۴۵
		پرورش روحیه حفظ میراث فرهنگی، هنری و تاریخی کشور	۰/۷۸۱
		افزایش حس افتخار به گذشته تاریخی و فرهنگی خویش	۰/۸۰۵
		تقویت حس وطن‌دوستی	۰/۸۵۲
		ایجاد روحیه امید به آینده به‌منظور تلاش سازنده برای سامان‌دادن به اوضاع کشور	۰/۶۵۷
		ارجحیت‌دادن فکر و کالای کشور خود به دیگر کشورها	۰/۷۹۴
	ارتقای دانش و بینش سیاسی	ارتقای بینش سیاسی براساس اصل ولایت فقیه در زمینه‌های مختلف جهت مشارکت آگاهانه در سرنوشت سیاسی کشور	۰/۷۲۰
		تقویت بینش سیاسی نسبت به مسایل ایران و جهان، به‌خصوص ملل اسلامی و کشورهای محروم	۰/۶۰۳
		پرورش روحیه انتقادی	۰/۶۱۹

بحث

در این مطالعه به‌منظور طراحی الگوی برنامه‌ریزی درسی با رویکرد کاهش تهدیدات نرم، ابتدا مطالعه‌ای در باب مبانی برنامه‌ریزی درسی صورت گرفت تا مشخص شود چه مولفه‌ها و شاخص‌هایی در ابعاد مختلف فلسفی، دینی و ارزشی، سیاسی و امنیتی، اقتصادی، اجتماعی، روان‌شناختی و مدیریت برنامه‌ریزی درسی می‌تواند نظام برنامه‌ریزی درسی کشور را در جهت کاهش تهدیدات نرم و افزایش قدرت نرم هدایت کند، چراکه قطعاً شناسایی این ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌ها به منزله نقطه عطفی برای توصیف خردمندانه ابعاد مختلف الگوی مورد نظر است. براساس نتایج حاصل از تحلیل عاملی، الگوی مورد نظر در ۶ بُعد دینی، فلسفی و ارزشی، شامل ۲ مولفه و ۱۱ شاخص، بُعد سیاسی- امنیتی، شامل ۳ مولفه و ۲۰ شاخص، بُعد اقتصادی، شامل ۳ مولفه و ۹ شاخص، بُعد اجتماعی، شامل ۲ مولفه و ۶ شاخص، بُعد روان‌شناختی، شامل ۳ مولفه و ۱۱ شاخص و بُعد مدیریت برنامه‌ریزی درسی، شامل ۳ مولفه و ۱۴ شاخص، طبقه‌بندی شد (شکل ۱).

در بُعد دینی، فلسفی و ارزشی، اگر برنامه‌ریزان درصدد ایجاد قدرت نرم از طریق آموزش و پرورش و کاهش تهدیدات نرم علیه کشورمان

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-14]

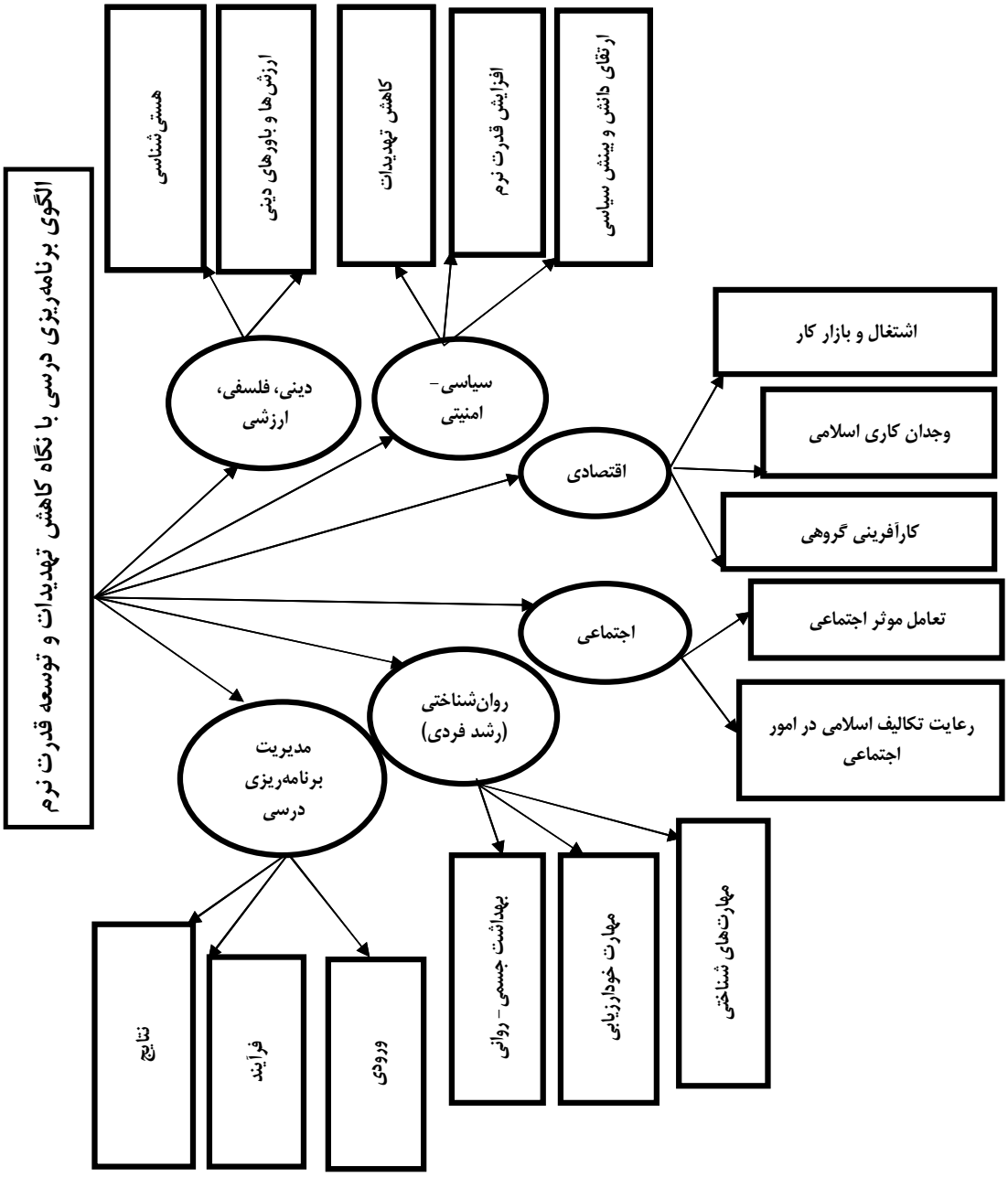
هستند، باید با مطالعه عمیق‌تر، محتوای بیشتری از تجارب درسی و محتوای آموزشی را از فرهنگ غنی اسلامی، به‌ویژه بخش قرآن و سنت و در مکتب شیعه، معرفت امامان معصوم را به آموزش اختصاص دهند.

معرفت و دانش مربوط به آموزش و پرورش، شامل فلسفه، مبانی، شیوه‌های آموزش و تربیت است. اگرچه غفلت از خزانه معرفت تجربی جامعه جهانی خود یک تهدید نرم محسوب می‌شود، ولی رشد علمی قدرت نرم را به همراه دارد.

جدول ۲) عوامل مربوط به ابعاد "اقتصادی" و "اجتماعی"، "روان‌شناختی" و "مدیریت برنامه‌ریزی درسی"

بُعد	عامل	شاخص	بار عاملی
اقتصادی	اشتغال و بازارکار	توسعه علوم و فنون و مهارت‌های مورد نیاز فرد و جامعه	۰/۷۴۱
		شناخت مبانی علم اقتصاد (تولید، توزیع و مصرف)	۰/۸۵۰
		شناخت حرف و مشاغل مولد	۰/۶۷۸
		شناخت توانمندی‌ها و استعدادهای افراد	۰/۶۸۴
	کارآفرینی گروهی	پرورش روحیه کارآفرینی	۰/۷۸۸
		پرورش توانایی کار گروهی	۰/۷۶۳
	وجدان کاری اسلامی	شناخت منابع اقتصادی کشور و شیوه‌های صحیح استفاده از آنها	۰/۵۸۶
		پرورش روحیه حراست از اموال عمومی و ثروت ملی	۰/۸۱۰
		تقویت روحیه عمل به احکام اقتصادی اسلام	۰/۷۴۸
اجتماعی	تعامل موثر اجتماعی	پرورش توانایی پذیرش مسئولیت	۰/۷۷۲
		پرورش روحیه مشارکت‌جویی	۰/۷۰۰
		پرورش روحیه احترام به دیگران و رعایت حریم انها	۰/۸۲۰
		پرورش روحیه خدمت‌رسانی به مردم	۰/۹۱۹
		پرورش مهارت‌های ارتباطی و جمعی	۰/۸۴۴
	رعایت تکالیف اسلامی اجتماعی	شناخت تکالیف دینی در امور فردی، بین فردی و مقدسات دینی	۰/۸۸۹
روان‌شناختی	مهارت‌های شناختی (ذهنی و فکری)	پرورش توانایی اندیشه‌ورزی	۰/۶۵۲
		پرورش توانایی کسب دانش در مورد آموزه‌های دینی	۰/۸۶۴
		افزایش شناخت از نحوه به‌دست‌آوردن اطلاعات	۰/۷۷۸
		پرورش روحیه جستجوگری و اصرار در دستیابی به حقیقت	۰/۷۹۸
		پرورش توانایی پردازش اطلاعات و استدلال	۰/۷۸۵
		پرورش روحیه مطالعه	۰/۵۲۵
	مهارت خودارزیابی	ایجاد شناخت نسبت به روش‌های نظارت بر اعمال	۰/۷۴۶
		شناخت روش‌های اصلاح رفتار	۰/۸۸۰
	بهداشت جسمی-روانی	پرورش روحیه توجه به تربیت بدنی به‌عنوان زمینه‌ای برای رشد معنوی انسان	۰/۵۷۳
		ایجاد شناخت نسبت به شیوه‌های ابراز عواطف	۰/۶۳۳
		ایجاد بهداشت روانی با فراهم‌ساختن شرایط مناسب	۰/۷۲۷
مدیریت برنامه درسی	ورودی	نیازسنجی و انجام مطالعات تطبیقی	۰/۸۸۵
		تعیین اولویت‌ها	۰/۸۰۲
		تعیین هدف‌ها	۰/۶۲۰
	فرآیند	تعیین فرصتهای یادگیری	۰/۵۲۶
		سازماندهی محتوا	۰/۵۷۸
		تعیین راهبردهای یاددهی- یادگیری	۰/۸۱۴
		تعیین مواد، منابع و پیش‌بینی فضای آموزشی	۷۰۹
		تعیین زمان مناسب برای آموزش	۰/۸۶۰
		تربیت معلم و کارکنان آموزشی	۰/۷۰۸
		نظارت و مراقبت از برنامه درسی	۰/۹۰۴
	نتایج	ارزشیابی از عناصر نه‌گانه برنامه درسی	۰/۷۳۸
		ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان	۰/۸۲۰
		ارزشیابی منابع و کارکنان	۰/۶۴۹
		ارزشیابی از میزان تحقق اهداف تحصیلی و غایی	۰/۶۲۸

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-14]

شکل ۱) الگوی پیشنهادی برنامه‌ریزی درسی با نگاه کاهش تهدیدات نرم پس از انجام تحلیل عاملی

در بُعد سیاسی- امنیتی، آموزش و پرورش می‌تواند با طراحی یک الگوی برنامه‌ریزی درسی صحیح، به تقویت حس وطن‌دوستی، تقویت حس تعلق به زادگاه و محل خود، آشنایی دانش‌آموزان با جذابیت‌ها و امکانات محلی و فرصت‌ها و تهدیدهای منطقه، آشنایی با آداب و رسوم پیشینه تاریخی و قابلیت‌های علمی فرهنگی اقدام نماید و حس اعتماد به خود و موطن خود را در آنها تقویت کرده، از این طریق قدرت نرم کشور را توسعه بخشد و تهدیداتی که ممکن است ناشی از خلأ این مهم از طرف دشمنان گشود را کنترل و از بین برد.

در بُعد اقتصادی، یکی از ضروری‌ترین وظایف برنامه‌ریزان آموزشی و درسی این است که برای داشتن اجتماع سالم و برخورداری از اقتصادی سالم و پررونق، هرآنچه که سبب پرورش روحیه حفاظت و مراقبت جدی از اموال عمومی و سرمایه‌های ملی می‌شود را در برنامه درسی بگنجانند. اینها در حقیقت سرمایه‌های اصلی یک ملت و ضامن بقای آن به حساب می‌آیند و با تاثیر مستقیمی که بر حیات اقتصادی جامعه دارند، حفاظت و استفاده صحیح از آن، اجتماع را به سوی رفاه و غنای مادی پیش می‌برد.

در بُعد اجتماعی، دانش‌آموز باید احساس کند که کتاب درسی آشنایی است که در آن مسایل زندگی او طرح می‌شوند و در برخورد با مسایل

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-14]

نیز کاربرد لازم را دارد و می‌توان به آن تکیه کرد. در چنین فضا و ساحتی است که کشور با ارتقای قدرت نرم و فرهنگی خود به مقابله با تهدیدات نرم خواهد رفت و سربلند و پیروز میدان نبرد در مقابله با تهدیدات فرهنگی و اقتصادی و اجتماعی، به‌ویژه ارزش‌ها و آداب و رفتار اسلامی خواهد بود.

در بُعد روان‌شناختی، تحقیقات نشان داده‌اند که مدرسه شکل‌دهنده ساختارهای شخصیتی و روانی دانش‌آموزان است. مدرسه محیطی است که دانش‌آموز در آنجا شایستگی، شکست، موفقیت، محبوبیت، انزوا، طرد و غیره را تجربه می‌کند. بنابراین برنامه‌ریزان آموزشی و درسی می‌توانند از طریق گنجاندن آموزش‌های لازم در برنامه درسی و با کمک کارگزاران تعلیم و تربیت تا حدودی از بروز این‌گونه اختلال‌ها جلوگیری کنند تا تهدید ناشی از شخصیت و فرهنگ در سطح ملی پدید نیاید.

در بُعد مدیریت برنامه‌ریزی درسی، وظیفه اساسی آموزش و پرورش آماده‌کردن جوانان برای مواجه‌شدن با آینده ناشناخته با هوشیاری و اعتماد کامل است. بنابراین برنامه‌ریزان درسی مسئولیت دارند با انجام نیازسنجی و مطالعات تطبیقی، محتوای برنامه درسی را با توجه به شرایط کنونی کشور مورد بازنگری قرار دهند تا بتوان جوانان را برای رویارویی با تهدیدات دشمنان، بیشتر از گذشته، آماده کرد.

با نگاهی به آنچه گفته شد می‌توان اقدامات پیشگیرانه‌ای را برای رویارویی با تهدیدات نرم دشمنان و نیز افزایش قدرت نرم کشور انجام داد از جمله طراحی و اجرای نظام تعلیم و تربیت اسلامی به‌ویژه نظام آموزش عمومی و متوسطه مبتنی بر تفکر استراتژیک و براساس دانش و ملاحظات بومی، تدوین و اجرای الگوی برنامه‌ریزی آموزشی و درسی کارآمد، ارتقای سطح آموزش‌های تخصصی فرهنگی ویژه نخبگان و راهبران جامعه، بازنگری در نظام رسانه‌ای کشور با رویکرد فرهنگی و اجتماعی، ایجاد بستر مناسب نقد و انتقادهای سازنده و ارایه آموزش‌های نقادی در سطح نظام تعلیم و تربیت رسمی و جامعه، تغییر استراتژیک نگاه مولدبودن به جای مقلدبودن در حوزه فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی، ارایه اطلاعات درست و صحیح و نشر متناسب با ظرفیت‌ها و قابلیت‌های جامعه از طریق رسانه‌های مستقل، تکیه بر عوامل هویت‌ساز ملی و مذهبی و جلوگیری از بهره‌گیری حریف از تاکتیک صندلی خالی علمی و فرهنگی، تقویت باورهای اخلاقی با تکیه بر ارزش‌های اصیل ایرانی و اسلامی با بهره‌گیری از نظام یاددهی- یادگیری اثربخش و فناوری اطلاعات، افزایش راه‌های ارتباطی مردم با حاکمیت از طریق تشکل‌های غیردولتی، تقویت روحیه انسجام و همسویی و هماهنگی در امور فرهنگی، اجتماعی، توجه ویژه به نقش جوانان و نوجوانان به‌عنوان آینده‌سازان جامعه، نشر و گسترش فرهنگ و معارف اصیل اسلامی با اتخاذ شیوه‌ها و برنامه‌های متنوع و متناسب با نیاز اقشار، اصلاح ساختار نظام تربیت و آموزشی کشور، گزینش نیروهای متعهد و متخصص جوان، آشناکردن جوانان با دین اسلام و تعالیم ارزشمند آن براساس برنامه‌ریزی درسی رسمی و آموزش بزرگسالان، فراهم‌کردن امکانات رفاهی، ورزشی، فرهنگی و هنری برای اوقات فراغت جوانان با رویکرد ملی- مذهبی و حمایت از تولیدات هنری و ادبیات ملی و مذهبی با بهره‌گیری از تمامی مولفه‌های قدرت نرم ملی. در نهایت راه معرفت، شناخت و علم، راه سهل پیشگیرانه دیربازده، اما پایدار و مطمئن است. کشور را با آمایش و آبادانی و ساختن نظام تعلیم و تربیت قدرتمند و عاری از تهدیدات نرم می‌توان به رشد و تعالی سرافراز کرد.

نتیجه‌گیری

حفظ و گسترش ارزش‌های اسلامی، حفظ و تامین منافع و نیازهای امنیتی- سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی، جزء مهم‌ترین اهداف و ارزش‌هایی قلمداد می‌شوند که تهدید علیه آنها تهدید علیه امنیت ملی به حساب می‌آید و از جمله اقداماتی که می‌توان در این زمینه انجام داد، ایجاد تغییراتی در برنامه‌ریزی درسی مدارس و دانشگاه‌ها و سوق‌دادن آن به سمت افزایش قدرت ملی و در نهایت کاهش تهدیدات نرم است.

منابع

1- Amiri A. Soft threat, cultural innovation and cultural NATO and procedures. Tehran: Pegah Publication; 2011. [Persian]
2- Elyasi MH. Introduction to the nature, scope and principles of soft threats. Negah J. 2008;1(5):1-27. [Persian]
3- Fazio R. Social changes and population. J Soc Sci. 2007;19:141-50.
4- Nye JS. Soft power: Hard power and leadership. New York: Public Affairs Publication; 2006.
5- Moradi H. The function of propaganda techniques in soft war. Psychol Operat. 2009;23(6):75-96. [Persian]
6- Naeini AM. Soft power and threaten the security of studies: Proceedings of the first volume of soft power. Tehran: Imam Sadegh University Publication; 2008. [Persian]
7- Alagheband A. Sociology of education. 32nd ed. Tehran: Ravan Publication; 2003. [Persian]
8- Hafeznia MR. Iran's geopolitical. Tehran: Samt Publication; 2002. [Persian]
9- Kachoian H. Theories of globalization. Tehran: Ney Publication; 2006. [Persian]
10- Nye JS. Soft power: The means to success in world politics. Rohani M, Zolfaghari M, translators. Tehran: Imam Sadegh University Publication; 2011. [Persian]
11- Abasi M, Hashemi T. The role of media in a social disorder in cyberspace battlefield soft war. Cult Eng Mag. 2001;49:50-7. [Persian]
12- Mirashtiani E. Emphasis on qualitative aspects of the sociology of education system damage. Q Strategy. 2006;40:63-86. [Persian]
13- Imamjome T, Molaeinejad A. Pathology of the Iranian education system. J Technol Dev. 2001;5:8-11. [Persian]
14- Aghazade A. Education issues in Iran. Tehran: Samt Publication; 2004. [Persian]
15- Marzoghi R. Political education in the education of the Islamic Republic of Iran [dissertation]. Tehran: Tarbiyat Modarres University; 2000. [Persian]
16- Mehrmohammadi M. Curriculum, theories, approaches and perspective. 2nd ed. Tehran: Samt Publication; 2010. [Persian]

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-14]